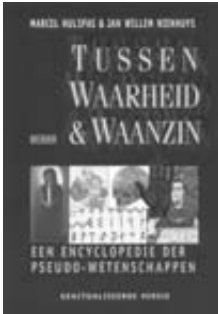

B o e k & p e r i o d i e k

De in deze rubriek gerecenseerde boeken zijn voor uitleen beschikbaar in de Theosofische Bibliotheek te Amsterdam.

Tussen waarheid & waanzin, een encyclopedie der pseudo-wetenschappen; Marcel Hulspas & Jan Willem Nienhuys; uitgeverij De Geus, Breda, 2002, vierde, herziene druk, 488 p., geïll., met voorwoord, bronnen, register

Wat is pseudo-wetenschap? In hun voorwoord 'bekennen' de auteurs van dit boek, dat ze geen goed antwoord hebben op deze vraag. Ze zien hun boek als een terreinverkenning.

Een citaat: "In de eerste plaats lijkt het verstandig om iemands prioriteiten in het oordeel te betrekken. Voor de pseudo is er meestal iets hogers dan de kennis zelf: een of andere religieuze ervaring, (...) de eigen voortreffelijkheid of die van de groep waartoe men zich rekent (...) of het verlangen om de medemens beter te maken (...)."

Verderop: "De echte wetenschapper is zich voortdurend bewust van de mogelijkheid dat zijn of haar theorie niet klopt (...)"

In 627 hoofdstukjes behandelen de auteurs een breed scala van onderwerpen en personen, die in meerdere of mindere mate pseudo-wetenschappelijk (zouden) zijn, of soms ook juist niet.

In dat laatste geval gaat het bijv. om sceptici, of theorieën ter verklaring van verschijnselen, zoals bijv. het lemma dissociatie.

In veel van de teksten wordt naar andere lemma's verwezen. Onderstaand een greep uit al de onderwerpen, resp. personen, incl. een selectie uit de verwijzingen.

Aardlichten, channeling, eugenetica (*IQ-test), gebedsgenezing, iriscopie, klinische ecologie (*elektrostress), metoposcopie, Oude Pekela, Rozenkruisers (*Paracelsus), Tarot, Vril-genootschap, Yeti (*cryptozoölogie). J.H. van den Berg (*Freud), John Dee, Henry Fournial,

Peter Hurkos (*Uri Geller), Carl Gustav Jung, Timothy Leary, Isaac Newton (*wis-kunde), Samuel Purchas, Joseph Smith, Mellie Uyldert (*Oera Linda Boek), Alfred Russell Wallace.

Ik heb met opzet zowel bekende als minder tot zelfs (voor mij) onbekende namen genoemd. Fournial (1866-1932) was een Frans criminoloog. Hij "formuleerde de 'kenmerken' van de 'massa' die later terug zouden keren in de pessimistische, antidemocratische massapsychologie van de Fransman Gustave *Le Bon." En uit het lemma Purchas, Samuel (1575-1626): "Brits geograaf en godsdienstfilosoof. Purchas lanceerde (...) de theorie dat alle godsdiensten op aarde aan elkaar verwant waren en terugge-

voerd konden worden op één oorspronkelijk geloofssysteem." Verderop in dit stukje verwijzingen naar de lemma's over Giordano Bruno en over de theorie van de oergodsdienst.

Er zijn ook lemma's gewijd aan theosofie, Theosophical Society, Blavatsky, Olcott, Besant, Leadbeater, Tingley (maar niet aan Judge) en Krishnamurti.

"Theosofie" begint met "Leer bedacht door Madame *Blavatsky." Er wordt niet gesproken over het begrip theosofie op zich en ook niet over de eerdere personen en stromingen in de geschiedenis, waar van theosofie sprake was (bv. Boehme).

"Theosophical Society" eindigt als volgt: "(...) Uiteindelijk was het Charles *Leadbeater die deze (Wereld-, PvdL)leraar vond in de persoon van Jiddu *Krishnamurti. Deze ontdekking betekende op den duur echter het einde van de TS. In augustus 1929 maakte Krishnamurti namelijk bekend dat hij niet de verwachte leraar was. Deze klap is de beweging niet meer te boven gekomen. Sindsdien leidt de TS een sluimerend bestaan." Klop-pen deze gegevens wel? Bij mijn weten heeft K nooit gezegd, dat hij de Wereldleraar niet was. En dat K's uitspraken het einde van de TS hebben betekend, lijkt me wat overdreven. 1929 was ook het jaar waarin het eerste grote werk van de (Nederlandse) theosoof Poortman werd gepubliceerd: "Tweeërlei subjectiviteit". Vanaf 1954 verschenen de delen van wat wel zijn levenswerk is genoemd: "Ochêma". Misschien kregen deze werken niet zoveel aandacht als de toespraken van Krishnamurti, maar ze kregen wel veel waardering in

B o e k & p e r i o d i e k

kringen van religieus/filosofisch geïnteresseerden, ook bij niet-theosofen..

Poortman was behalve theosoof ook wetenschapper en daarom is de vraag relevant, waarom H & N geen lemma aan hem gewijd hebben. Want uit de lemma's mbt theosofie krijg ik de indruk, dat ze theosofie als iets pseudo-wetenschappelijks zien. Mogelijk hebben ze een verschil gezien tussen Poortman als wetenschapper en als theosoof en was dat de reden. Gezien wat ik van Poortmans werk weet, lijkt zo'n onderscheid me echter moeilijk te maken.

Ik vermoed, dat ze Poortman niet kennen, dan wel niet wisten dat hij theosoof was. Of vonden ze zijn naam te onbekend bij de doelgroep van het boek? Maar waarom dan wel mensen als Purchas en Fournial opgenomen? Of ligt dat aan de bronnen, waaruit TW&W put? Wat de reden of oorzaak ook is, het leidt tot een te simpele kijk op de verhouding theosofie en wetenschap. Het wringt toch een beetje, dat tijdgenote Greet Hofmans – die m.i. geen wetenschappelijke pretenties had - wel een lemma kreeg.

Er kan meer kritiek geleverd worden op de lemma's over theosofie en theosofen, maar ik wil me tot een paar dingen beperken. De algehele indruk, die de auteurs wekken is: theosofie is bedacht door H.P. Blavatsky, daarna werd Annie Besant de leider, ook Leadbeater had een belangrijke invloed en na Krishnamurti's optreden in 1929 was het in feite afgelopen.

Waar zijn T.Subba Row, G.R.S. Mead, Jinarajadasa, Geoffrey Hodson, Phoebe Bendit, J.J. van

der Leeuw, A.J.H. van Leeuwen, Joy Mills, Henk Dubbink, Wim Margadant en Frank Visser, om maar een paar namen te noemen?

Natuurlijk kon niet van Hulpas en Nienhuys verwacht worden, dat ze zo veel mogelijk informatie over de Theosofische Vereniging op zouden nemen. Maar het is jammer, dat de lezers van TW&W niet merken, dat de vereniging nooit leiders heeft gekend in de zin van alle neuzen dezelfde kant op en dat verschillende (interessante) meningen/invalshoeken naast elkaar hebben kunnen bestaan.

Verder heb ik moeite met de uitspraak, dat mevr. Blavatsky een leer zou hebben gehad. Heeft HPB niet net als Karl Marx boeken geschreven zonder systeem, waar anderen geprobeerd hebben vat op te krijgen? Als H en N me uit kunnen leggen, wat haar theosofische leer precies behelst, krijgen ze de Collected writings van "madame" Blavatsky van me cadeau!!

Het probleem, dat ik met TW&W heb, is dat de auteurs enerzijds een leuk boek voor een groot publiek hebben willen schrijven, en anderzijds pretenderen wetenschappelijk en gedegen te zijn. In het eerste zijn ze geslaagd: het boek leest vlot en is boeiend. Maar een echt serieuze encyclopedie is het niet, (mede) doordat het niet echt systematisch is. Waarom het ene feit (?) wèl noemen en het andere niet? Waarom horen we over Erich von Dänicken, dat hij de zoon was van een Zwitserse kledingfabrikant, maar lezen we niets over de afkomst van Darwin? Belangrijker: enerzijds bevat het boek ongeveer twintig

pagina's bronnen, anderzijds melden de auteurs: "Vermelding van een bron betekent overigens niet per se dat we denken dat men alles of zelfs maar het meeste moet geloven wat er in staat."

TW&W lijkt me om die reden geen serieuze wetenschappelijke publicatie. Ook zou de benaming populair-wetenschappelijk werk onterecht zijn, want ook daarvoor is een goed onderbouwd bronnenapparaat toch een vereiste.

Het boek lijkt me in ieder geval een sympathieke poging van twee gedreven auteurs, om het publiek – terecht – te waarschuwen (en/of te laten lachen) om wonderlijke en soms gevaarlijke ideeën. En gezien het aantal kwakzalvers en goedgelovigen in de wereld is zo'n boek geen overbodige luxe, al heeft het zijn tekortkomingen en zal men voor (verdere) studie andere boeken of personen moeten raadplegen.

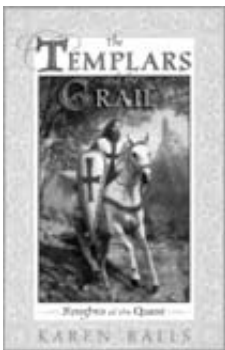
Tot slot een algemene opmerking over de opzet van het boek. Het behandelt de vraag, of bepaalde opvattingen, praktijken e.d. (wetenschappelijk) juist zijn. Dat is een goede invalshoek. Maar even zo zinnig lijkt me de vraag, of bepaalde opvattingen, etc. zinnig zijn.

Om duidelijk te maken wat ik bedoel: als iemand met emotionele problemen valium krijgt voorgeschreven van de huisarts, is het best mogelijk, dat er goede wetenschappelijke documentatie bestaat over de werking van dit "medicijn". Inclusief bijwerkingen als kans op verslaving, concentratieverlies, etc. Als dezelfde persoon naar een astroloog zou gaan, zou hij/zij een gemene profiteur kunnen

Boek & periodiek

treffen, die hem of haar financieel uitkleedt of emotioneel afhankelijk maakt, maar misschien ook een wijs en menslievend persoon, die mogelijk een positieve richting geeft aan het leven van deze man of vrouw. Het zou een interessante proef zijn, om van een groep personen met vergelijkbare problemen de ene helft een wetenschappelijk gedocumenteerde medicatie te geven en de andere helft een astroloog (Tarotlezer, I Tjinguitlegger, etc.) te laten bezoeken en de uitwerking van deze zaken op de proefpersonen te vergelijken. Vermoedelijk zullen beide "behandelwijzen" bepaalde voor- en nadelen met zich mee brengen. Overigens: ik wil nu geen uitspraak doen over de vraag of er al dan niet wetenschappelijke astrologie (etc.) zou kunnen bestaan. Waar het me om gaat is: gesteld, dat iets inderdaad pseudo-wetenschappelijk is, dan is daarmee nog niets gezegd over het nut van een dergelijk verschijnsel.

Peter van der Linden

The Templars and the Grail, Knights of the Quest, Karen Ralls, ISBN 0-8356-0807-7, prijs: ± €25, The Theosophical Publishing House.

Dr Karen Ralls is historicus en geeft lezingen en workshops over onderwerpen die in 'The Templars and the Grail' behandeld worden.

Wie waren de Tempeliers? Waren zij op zoek naar de Ark van het Verbond of was hun zoektocht van spirituele aard? Waren zij de bewaarders van de Heilige Graal, of van de Ark van het Verbond of van een Geheime Wijsheid? Of vormden zij een religieuze-militaire orde, die zich onder meer bezighield met de bescherming van de pelgrims naar het heilige land? Waarom werden zij onderdrukt na 1312, en wat is er van hen geworden? Bestaat er een verband tussen de Graalroman en de Tempeliers?

Karen Ralls probeert hierop een antwoord te geven in haar boek 'The Templars and the Grail'. Met dit boek wil de auteur het wetenschappelijk materiaal toegankelijk maken voor een breder publiek. Daarbij slaat Karen Ralls een brug tussen enerzijds de wetenschappelijke methode en anderzijds de informatie van diverse populaire schrijvers.

Deel I behandelt de geschiedenis van de Tempeliers in de Middeleeuwen. Deel II wijst op de mythe die is ontstaan rond de Tempeliers. Het teloorgaan van het archief van de Tempeliers, waardoor weinig bekend is over deze eens zo machtige orde., zou mede debet zijn aan het ontstaan van de mythe.

Een drietal aspecten komt in deel II aan de orde. Genoemd worden: de wisselwerking tussen de geschiedenis en het Graalmotief, bespiegelingen over wat er met de Orde ge-

beurt na de onderdrukking, en ten slotte de talrijke symbolen van de Tempeliers zoals deze aanwezig zijn in de Rosslyn Chapel in Schotland.

Het boek besteedt aandacht aan de bloeiperiode van de Middeleeuwen in de jaren tussen 1190 en 1240. In deze periode zien niet alleen de diverse Graalromans het daglicht, maar naast de bloei en het verval van de orde der Tempeliers wordt deze belangrijke periode gekenmerkt door de opkomst van de Gotische architectuur, een opleving van het alchemisme, en het hermetisme, het optreden van de Catharen, de troubadours, de bloei van het ridderschap, alsmede de verering van de zwarte Madonna.

De orde is gesticht in 1119. Directe aanleiding was het door de Saracenen om het leven brengen van een groot aantal pelgrims, waardoor een behoefte aan bescherming ontstond.

Een negental edellieden kwam samen en besloot de orde der Tempeliers op te richten met als doel de pelgrims te beschermen. De vraag blijft hoe het komt dat een dergelijke kleine orde de pauselijke erkenning verwierf en in heel korte tijd uitgroeide tot een van de machtigste en rijkste orden die de geschiedenis heeft gekend. De orde is niet enkel een spirituele macht en onder haar leden telt men bankiers, raadgevers, diplomaten, experts in landbouw en zeevaart.

De periode van de Tempeliers eindigt in 1307. Veel Tempeliers worden tijdens de onderdrukking opgenomen in de Orde van Santiago de la Com-

Boek & periodiek

postella, waardoor zij van verdere vervolging gevrijwaard bleven. De heilige Jacobus van deze Orde is de beschermheer van alle pelgrims, waaronder de altijd rondtrekkende Tempeliers, die over een machtige vloot beschikten. Er zijn aanwijzingen dat omstreeks 1307, het begin van de vervolgingen, de schepen van de Tempeliers Amerika aandeeden, nog voor de ontdekking van Amerika door Columbus in 1492. Het verval van de orde zette zich in 1291 in. Dit is het jaar van de overgave van het nabij Jeruzalem gelegen Acre aan de Saracenen, en luidt het verlies in van het heilige land. De Tempeliers stonden onder de jurisdictie van de paus. Waarschijnlijk als gevolg van de strijd om de macht tussen de Paus en de Franse koning Philips IV werden de Tempeliers, die gezien werden als een bedreiging van de autoriteit van de Franse Koning en derhalve van de gevestigde orde, door de overheid vervolgd. In tegenstelling tot met wat het geval was in de andere landen in Europa is de vervolging van de Tempeliers in Frankrijk hevig geweest en werden de bekentenissen van de bizarre beschuldigingen hoofdzakelijk middels folteringen in Frankrijk afgedwongen.

Volgens de schrijfster is er geen sprake van een aparte

Graalroman. Verschillende symbolen (o.a. een kelk, zwaard, lans, een steen) worden geduid als Graalmotief. Dit wordt in het boek nader uitgewerkt. Volgens de auteur is er geen bewijs dat een Tempelier een Graalroman heeft geschreven. Wel zijn diverse motieven in de roman ontleend aan gebeurtenissen waarbij de Tempeliers een rol speelden. De auteur verklaart waarom de ridders van de tafelronde niet gelijkgesteld kunnen worden met de Tempeliers. Wat de diverse Graalromans kenmerkt is het zoeken naar een innerlijk weten, derhalve een spirituele invalshoek.

Waarvan ontleenden de Tempeliers de zwart-wit geblokte vlag, de 'beasant', waarnaar in de meest bekende Graalroman 'Parcival' geschreven door Wolfram van Eschenbach, verwezen wordt? Ook hierop wordt een antwoord gegeven.

De Gotische bouwstijl is waarschijnlijk afkomstig van de Tempeliers en het boek geeft aan dat hun invloed op de cultuur van West-Europa onderschat is. Tot nu toe zou de wetenschap de rol van de Tempeliers in Islamitische en Kaballistische centra in Spanje onderbelicht hebben.

Alchemie en hermetisme is een onderwerp dat tot voor kort door wetenschappers ge-

schuwd werd. Tot nu toe is weinig aandacht gegeven aan de rol van de Tempeliers op dit terrein. De Tempeliers vereerden Maria en zij was beschermvrouwe van de Orde. Ofschoon de meeste beelden van de Madonna wit waren, vereerden de Tempeliers ook een zwarte Madonna. De auteur verklaart het ontstaan van de verering van de zwarte Madonna, die haar hoogtepunt in de dagen van de Tempeliers bereikt. De zoektocht van de Tempeliers brengt ons bij de Rosslyn Chapel in Schotland. Volgens Karen Ralls herkent men in de symboliek van de Rosslyn Chapel o.m. de invloed van de Tempeliers, de Vrijmetselarij, en de Rozenkruizers.

In het boek treft men o.a. een uitgebreide bibliografie aan, een index en een lijst van belangrijke gebeurtenissen in chronologische volgorde.

Wat bij blijft na lezing van dit boek is de invloed van de traditie van de Tempeliers op de Westerse cultuur, die samen met de Arthurlegenden opgevat kan worden als een zoektocht naar onze wortels in de westerse samenleving.

Ton van Beek